

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА

ПАЛАТНА Вікторія Вікторівна

УДК 373.5.016.81]: 929 С.Х. Чавдаров

**ПРОБЛЕМИ ШКІЛЬНОЇ МОВНОЇ ОСВІТИ
В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ С.Х. ЧАВДАРОВА**

13.00.02 –теорія та методика навчання (українська мова)

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 2009

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент

Розсоха Антоніна Павлівна,

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,

доцент кафедри загальної та соціальної педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,

дійсний член АПН України

Вашуленко Микола Самійлович,

Інститут педагогіки АПН України,

головний науковий співробітник

лабораторії початкової освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент

Климова Катерина Яківна,

Національний педагогічний університет імені

М.П.Драгоманова,

докторант кафедри стилістики української мови.

Захист відбудеться “25” лютого 2009 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.07 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано “23” січня 2009 року.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

Л.В.Кравець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Відродження національної суверенності України, розбудова її державних засад зумовлює потребу в глибокому дослідженні історії різних напрямів суспільного життя українського народу. Актуалізується сфера історико-педагогічних досліджень, проблем народної освіти і педагогічної думки. Це відкриває можливості для відродження національно-виховних традицій у державі і сприяє подальшому розвитку освіти і культури. На основі синтезу сучасних досягнень педагогічної теорії і практики, переосмислення досвіду минулого структуруються концептуальні засади педагогічної діяльності і шкільної освіти. Важливим стає одночасне поєднання минулого досвіду і сучасних підходів до формування духовної людини майбутнього. Для сучасної педагогічної теорії і практики пріоритетними є дослідження, присвячені вивченню фундаментальних проблем становлення і розвитку вітчизняної системи освіти і виховання. Загальні закономірності розвитку освіти можуть бути глибоко пізнані лише тоді, коли буде досліджено сутність, зв'язки й особливості становлення складових вітчизняної освіти і виховної системи в їх істотних взаємозалежностях. Шкільна мовна освіта є важливою складовою сучасної освітньої системи. Пізнання закономірностей і особливостей становлення і розвитку процесу викладання філологічних дисциплін у школах України допомагає виявити фундаментальні ідеї, принципи, реалізація яких забезпечує високу ефективність навчання і виховання молодших поколінь. Становлення і розвиток шкільної мовної освіти зосереджує в собі важливі аспекти еволюції освітньо-виховних ідей, гуманістичних цінностей.

Дослідження становлення і розвитку шкільної мовної освіти в Україні шляхом персоніфікованого підходу є особливо актуальною, суспільно важливою проблемою, від вирішення якої значною мірою залежать успіхи сучасної національної освіти.

Шкільна мовна освіта, як і загальна середня освіта України, зазнає радикальних змін. Інтенсивні процеси її реформування зумовлюють наполегливі пошуки трансформування системи освіти, її змісту. Відповідно до законів України „Про освіту”, Державної національної програми „Освіта” (Україна XXI століття), Національної доктрини розвитку освіти розроблено Концепцію мовної освіти 12-річної загальноосвітньої школи, яка передбачає національне відродження суспільства й інтеграцію у європейський і світовий освітянський простір. Важливою передумовою цього є необхідність збереження і примноження національних надбань, традицій освіти. Назріла потреба об'єктивно проаналізувати, переосмислити і висвітлити позитивний досвід минулого з питань шкільної педагогічної освіти в контексті сучасних освітніх змін.

З-поміж визначних педагогів кінця XIX – початку XX ст. виділяється постать Сави Христофоровича Чавдарова (1892-1962), талановитого вченого, педагога, автора новаторських за своїм змістом підручників з української мови. Науково-педагогічна спадщина С.Х.Чавдарова вміщує монографії, підручники, статті, доповіді, лекції тощо, які становлять безсумнівний теоретичний і практичний інтерес. У науковому вирішенні широкого кола проблем навчання учнів С.Х.Чавдаров орієнтується на праці видатних педагогів минулого Я. Коменського, А. Дістервега, К. Ушинського та інших. У дослідженнях вченого не тільки широко висвітлено багато педагогічних проблем, але і глибоко узагальнено досвід розвитку української педагогіки. Праці С.Х.Чавдарова відзначаються спрямованістю на цілісне розкриття процесів формування особистості школярів. Педагогічну спадщину С.Х.Чавдарова ми розглядаємо не тільки, як віху в історії розвитку педагогічної думки в Україні, але і як важливе джерело у вирішенні сучасних проблем навчання і виховання учнів.

Характеристика наукового доробку С.Х.Чавдарова й аналіз праць ученого фрагментарно представлені в загальних дослідженнях з питань теорії та історії розвитку освіти і виховання в Україні (М. Грищенко, М. Даденков, О. Дзевєрін, І. Калениченко, О. Мазуркевич, В. Сухомлинський, В. Чепелев). В українській історико-педагогічній науці загальний аналіз науково-теоретичної спадщини автора поданий у дисертаційному дослідженні О. Пронікова. У дисертаційному дослідженні С. Яворської „Становлення і розвиток методики навчання української мови як науки (XVI - XX ст.)” (2005 р.) діяльність С.Х. Чавдарова подано у контексті системного аналізу процесу становлення і розвитку методики навчання української мови в середній школі. Розкрито погляди вчених, учителів-практиків щодо змісту, форм і методів навчання, показано, яким чином змінювалися, удосконалювалися або, навпаки, звужувалися компоненти навчання: мета, зміст, структура курсу української мови. Характеристика методологічних основ педагогічної концепції С.Х.Чавдарова, його внесок у розроблення понятійно-категоріального інструментарію української дидактики реалізується в публікаціях М. Ярмаченка, А. Алексюка, С. Литвинова, Л. Бондар та ін. Лінгводидактичному аспекту діяльності С.Х. Чавдарова присвячені праці М. Вашуленка, З. Бакум, Л. Скуратівського. Історико-педагогічний доробок автора частково проаналізовано у статтях В. Чепелева, Л. Пироженко, О. Пронікова, Л. Березівської та ін.

Однак системний джерелознавчий аналіз науково-педагогічної спадщини С.Х. Чавдарова не став предметом спеціального дослідження. Це зумовило вибір теми дисертації „Проблеми шкільної мовної освіти в педагогічній спадщині С.Х. Чавдарова”.

Хронологічні межі дослідження визначаються 1917-1962 рр. – часом науково-методичної діяльності С.Х. Чавдарова, що збігся з періодом становлення і розвитку нової школи в Україні, конкретизацією проблем дидактики і виховання школярів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень і є складовою комплексної науково-дослідної теми кафедри літератури та методики навчання “Діалогічне прочитання української літератури”. Тему дисертації затверджено Вченою радою державного вищого навчального закладу „Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди” (протокол № 7, від 29 червня 2005 року) та узгоджено рішенням бюро Ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 10 від 20 грудня 2005 року).

Об'єкт дослідження – науково-педагогічна діяльність С.Х.Чавдарова.

Предмет дослідження – проблеми шкільної мовної освіти в педагогічній спадщині С.Х.Чавдарова.

Мета дослідження – обґрунтувати теоретико-методологічні засади педагогічної діяльності С.Х.Чавдарова, визначити можливості творчого застосування доробку вченого у сучасній українській школі і педагогічній науці.

Відповідно до предмета і мети дослідження сформульовано такі **завдання**:

– здійснити історіографічний аналіз літератури та джерел з проблеми дослідження;

– систематизувати змістово-організаційні особливості науково-педагогічної спадщини С.Х.Чавдарова і визначити передові на той час освітні ідеї ученого, шляхи впровадження їх у шкільну практику;

– охарактеризувати процес розробки і вдосконалення С.Х.Чавдаровим методики навчання української мови;

– дослідити особливості змісту і методів шкільного курсу української мови у спадщині С.Х.Чавдарова;

– науково обґрунтувати можливість використання основних ідей відомого українського методиста у розв'язанні проблем сучасної системи шкільної мовної освіти в Україні.

Методи дослідження:

- загальнонаукові (аналіз, синтез, зіставлення, узагальнення, систематизація), які передбачають дотримання мети науковості, об'єктивності, деполітизованості, історизму, казуальності, світоглядності, плюралізму, альтернативного підходу до розгляду історико-педагогічного процесу, класифікації та типологізації;

соціального-гуманітарні, які надали можливість проаналізувати соціокультурну зумовленість розвитку конкретного напрямку, характеристики механізмів застосування культурних традицій у формуванні загальнотеоретичних засад історії освіти, педагогічного та історичного знання;

історико-педагогічні (ретроспективний, логіко-системний, хронологічно-структурний, зіставно-порівняльний аналіз праць, які є традиційними для історико-педагогічних досліджень: історико-порівняльний аналіз та систематизація архівних документів і літературних матеріалів, статистичний). Це дало можливість глибше усвідомити важливість окремих аспектів під час структуризації, визначення теоретичного компонента із системи інформаційних знань історико-педагогічної спадщини України середини ХХ ст.

Джерельну базу дисертації склала наукова спадщина С.Х.Чавдарова, зокрема авторські друковані праці, серед яких і не введені до наукового обігу рукописні тексти, щоденники, нотатки, тощо (понад 50 джерел). У підготовці дослідження використано фонди архівів: Центрального Державного Архіву Історії України (ЦДІАУ), Державного Архіву Києва (ДАК). Опрацьовано документи Інституту рукописів Наукової бібліотеки України імені В.І.Вернадського (ІР НБУВ), Педагогічного музею України, які відтворюють генезу діяльності ученого (14 фондів). Вивчено періодику, мемуарну та художню літературу досліджуваного періоду. Використано періодичні видання 30-х – 60-х рр. ХХ ст. (“Записки історико-педагогічного відділу ВУАН”, “Шлях освіти”, “Рідна школа”, “Комуністична освіта”, “Радянська освіта”, “Радянська школа”, “Русский язык и литература в средней школе” та ін.). Опрацьовано довідники та енциклопедії, бібліографічні покажчики періодичних видань тощо.

Отже, палітру дослідження становлять різноманітні за формою (архівні та опубліковані), змістом (офіційні та персоніфіковані), характером і походженням джерела.

Наукова новизна визначається тим, що:

– уперше на основі виявлених архівних, літературних, історико-педагогічних та інших джерел проведено системний аналіз педагогічної діяльності українського методиста-філолога С.Х.Чавдарова у контексті історичних та освітніх реформ ХХ ст.;

– визначено й обґрунтовано основні напрями науково-педагогічної діяльності вченого і чинники, які впливали на становлення і розвиток його педагогічних поглядів, розкрито нові сторінки його діяльності, зокрема у впровадженні передових освітніх ідей у шкільну практику.

Теоретичне значення здобутих результатів полягає в тому, що

– у науковий обіг введено невідомі та маловідомі документи, матеріали, історичні факти, які значною мірою розкрили і конкретизували наукові уявлення про педагогічну спадщину С.Х.Чавдарова, її вплив на тогочасні освітні процеси;

– представлено внесок С.Х.Чавдарова в підготовку підручників з української мови;

– подальшого розвитку набуло висвітлення ідей С.Х.Чавдарова щодо змісту і методів шкільної мовної освіти;

– розкрито важливість доробку вченого для сучасного розвитку педагогічної науки і шкільної практики.

Практичне значення здобутих результатів полягає у тому, що проведений об'єктивний аналіз та систематизація джерел щодо науково-педагогічної діяльності С.Х.Чавдарова у контексті розвитку шкільної мовної освіти сприяють створенню підґрунтя для подальших наукових розробок у галузі історії вітчизняної педагогіки; забезпечують комплексне використання досягнень історико-педагогічної науки ХХ ст. в сучасних умовах. Теоретичні положення і висновки надають фактичний історико-педагогічний матеріал для усвідомлення й аналізу важливості педагогічної діяльності С.Х.Чавдарова, необхідний для більш повного розуміння і цілісного відтворення особливостей розвитку педагогічної думки й історії національної освіти. Матеріали проведеного дослідження можуть бути використані: у процесі розв'язання наукових і практичних завдань реформування шкільної мовної освіти, для удосконалення змісту навчального курсу історії педагогіки за рахунок більш ґрунтовного ознайомлення з еволюцією історико-педагогічного процесу; у лекційних курсах і семінарських заняттях з мовознавства, історії української літератури, вітчизняної історії, історії культури, народознавства, краєзнавства; у розробці нових методик викладання історії педагогіки; у написанні дисертаційних досліджень; у процесі створення концептуально нових підручників і посібників з української мови і методики її навчання в школі, історії педагогіки, історії української науки і культури тощо.

Особистий внесок здобувача.

Дисертація є самостійною науковою працею. Основні ідеї, а також розробки, висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані в дисертації, в тому числі й ті, що характеризують наукову новизну, мету й завдання, методологічні підходи до їх вирішення, практичне значення здобутих результатів, отримані здобувачем особисто.

Апробація результатів дисертації та впровадження здобутих результатів.

Матеріали дисертації обговорювались на засіданнях кафедри загальної і соціальної педагогіки та управління освітою і кафедри теорії і методики навчання української

мови Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди (2005-2008рр.). Авторські дисертаційні матеріали використовувались у процесі читання лекцій та проведенні семінарських занять зі студентами педагогічного факультету спеціальності "Початкове навчання" (довідка №247 від 03.04.2008р.), студентів Інституту мови і літератури (довідка №248 від 04.04.2008 р.), у процесі проведення уроків української мови та літератури у Київській спеціалізованій школі з поглибленим вивченням англійської мови № 216 (довідка №80 від 15.09.2008р.), проведенні семінарських занять зі студентами педагогічного факультету Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди (довідка № 01432 від 11.12.2008р.)

Результати дисертаційного дослідження викладалися автором на конференціях: міжнародних – „Другі міжнародні Драгоманівські читання” (Київ, 2006), „Проблема розвитку спортивно-оздоровчого туризму і краєзнавства в закладах освіти” (Переяслав-Хмельницький, 2008); всеукраїнських: науково-практичній конференції „Діалогічні аспекти наукового – педагогічної спадщини видатних українських дидактів - філологів: Євгена Пасічника, Бориса Степанишина, Олександра Біляєва, Леоніда Скуратівського” (Переяслав-Хмельницький, 2008), науково-практичній інтернет-конференції „Формування професійних цінностей майбутніх педагогів та шляхи їх реалізації у практичній діяльності”(Переяслав-Хмельницький, 2008).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено в 7 наукових статтях, із них 4 опубліковано в провідних фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, 2-х розділів, висновків, списку використаної літератури та джерел (327 позицій). Обсяг роботи – 203 сторінки, основна частина дисертації – 172 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** охарактеризовано основні елементи наукового дослідження, обґрунтовано його актуальність, розкрито концепцію дослідження, проаналізовано загальний стан проблеми у наукових працях з історії педагогіки та інших напрямів педагогічної, історичної, філософської наук; сформульовано мету, об’єкт, предмет, завдання, методи дослідження, вихідні методологічні положення; зазначено наукову новизну та практичну цінність; визначено внесок здобувача у досягненні наукових результатів, форми апробації та впровадження здобутих теоретичних результатів у сучасну освітню практику.

У першому розділі - **“Теоретико-методологічні засади педагогічної діяльності С.Х.Чавдарова”**- здійснено історико-ретроспективний аналіз стану освіти і виховання в Україні у першій третині ХХ ст.; подано характеристику основних соціокультурних умов, що сприяли формуванню наукового та педагогічного світогляду С.Х.Чавдарова, висвітлено віхи життя вченого у контексті епохи. У преамбулі дослідження конкретизовано напрями інноваційних процесів в освітньому просторі України, означено проблеми та перспективи розвитку сучасної української школи; доведено значення шкільної мовної освіти стосовно соціокультурних викликів і вимог сьогодення.

У розділі охарактеризовано джерельну базу дослідження, подано її видову класифікацію за п'ятьма групами. Це - документи державних, політичних і громадських організацій, наукових установ; монопроблемні розвідки з питань освітнього процесу в УРСР упродовж 1920 - 50-х рр.; узагальнювальні праці з історії української педагогіки; підручники та навчальні посібники, довідкові й науково-популярні видання; публіцистична література тощо. Базовим джерелом для написання дослідження стала науково-педагогічна спадщина С.Х.Чавдарова: підручники, посібники, статті, листи. У розділі зазначається, що фундаментом формування світогляду С.Х.Чавдарова були: класична педагогіка та психологія; сучасні для того часу новаційні досягнення в галузі психолого-педагогічних наук; елементи етнопедагогіки та комуністична ідеологія. Водночас, з одного боку, українська національна ідея впливала з автохтонності нації і формувалася на засадах гуманістично орієнтованої ментальності українського народу, з іншого, вона інтегрувалася у радянську ідеологізовану модель комуністичного майбутнього (у що педагог щиро вірив, вважаючи цей соціокультурний устрій гуманним та історично виправданим).

Формування науково-педагогічного світогляду С.Х.Чавдарова відбувалося під впливом педагогічної думки та освітянської практики першої третини ХХ ст. У цей період кристалізуються основні погляди вченого на мету, зміст і методи викладання філологічних дисциплін, розширюються його педагогічні інтереси.

Великою заслугою С.Х.Чавдарова було тісне пов'язання історії педагогіки з теорією навчання і виховання. Учений широко використовував історико-педагогічний матеріал для критичного аналізу теоретико-педагогічних проблем шкільного навчання. Вивчаючи праці лідерів експериментальної педагогіки Заходу – А. Лая, З. Меймана, А.Біне та інших, С.Х.Чавдаров доходив, зокрема, висновку про практику, а не експеримент як критерій істини. Це важливе для методології педагогіки положення згодом міцно увійшло до арсеналу педагогічної науки.

Світогляд С.Х.Чавдарова відображає позицію національного свідомого українця, щирого патріота свого народу, відданого своїй професії, науковця, який доводив, що за будь-яких політичних та соціокультурних умов необхідно піклуватися про культуру рідного народу, сприяти розбудові його духовності та освіченості. Формування ідейних позицій С.Х.Чавдарова відбувалося на демократичній основі під впливом рідної мови, поваги до традицій і звичаїв українського народу. Важливу роль відіграло навчання у Київському університеті, наполеглива педагогічна праця. Результатом цього було визначення ученим фундаментальних напрямів наукової, педагогічної та організаторської діяльності, глибину наукових пошуків, значний вплив на молодь.

У дисертації зазначено, що С.Х.Чавдаров, поділяючи погляди реформаторів свого часу, прагнув створити школу на засадах національного спрямування та самодостатності, тобто такою, що надає загальну освіту. У цьому контексті пріоритетного значення учений надавав системі філологічної освіти як основі гуманізації та гуманітаризації педагогічного процесу. Основною тезою концепції шкільної мовної освіти С.Х.Чавдарова був зв'язок мови і мислення. Зазначена ідея інтегрується та послідовно розкривається в авторських працях з навчання граматики, орфографії, розвитку мовлення. Учений доводив, що у дітей необхідно виховувати точність і правильність мовлення. Дослідник вважав, що у розвитку свідомості дитини мова відіграє вирішальну роль, а виховання розуму відбувається шляхом збагачення мовлення на основі реального світу та практичного досвіду. Отже, С.Х.Чавдаров був прибічником свідомого оволодіння мовою. У його світогляді важливу роль відігравала ідея рідномовної школи. Просвітництво виявлялось у С.Х.Чавдарова не тільки у питаннях вивчення мови як окремого предмета. Автор глибоко вірив у широкі можливості дитини, її розумові здібності. На думку С.Х.Чавдарова, методи навчання необхідно спрямовувати на те, щоб допомогти учням розвивати самостійне судження. Саме самостійність виступає кінцевим результатом навчання. Суспільству потрібна така особистість, яка здатна мислити самостійно.

Аналіз навчально-методичної і наукової спадщини С.Х.Чавдарова доводить, що автор послідовно реалізовував ідею розвитку активності учнів у свідомому опрацюванні доцільно дібраних вправ і дидактичного матеріалу. У контексті методичних розробок ученого формулювалися нові методи викладання мови та літератури – конкретно-індуктивний, індуктивно-дедуктивний, синтетичний та ін. Створюючи підручники з філологічних наук, С.Х.Чавдаров ставив за мету зробити викладання означених предметів доступнішим для дітей. Структура підручників, добір вправ і завдань враховували знання індивідуально-психологічних особливостей учнів,

досягнення методики викладання предметів конкретного циклу. Ця позиція лінгводидакта знайшла відображення у його підручниках з української мови. У розділі підкреслюється значення авторських методичних і дидактичних ідей, зокрема зв'язку філологічних наук з життям; запровадження пропедевтичного курсу історії мови і мовознавства з елементами наочності.

Вивчення першоджерел дало можливість конкретизувати спектр проблем, які досліджувалися у працях С.Х.Чавдарова з проблем шкільної мовної освіти: визначення змісту початкової і середньої мовної освіти; теоретичне обґрунтування навчання української мови; створення концептуально нових підручників з української мови для загальноосвітньої школи.

У другому розділі - **“Науково-педагогічна діяльність С.Х. Чавдарова в галузі шкільної мовної освіти”**- розкрито особливості розроблення і вдосконалення С.Х.Чавдаровим методики навчання мови; охарактеризовано питання змісту і методів шкільного курсу української мови у спадщині С.Х.Чавдарова; подано ідеї щодо творчого використання педагогічного досвіду С.Х.Чавдарова в сучасній українській школі.

Узагальнений аналіз проблеми засвідчує, що С.Х.Чавдаров детально розробив, систематизував і запровадив авторську методику викладання предметів філологічного циклу відповідно до програм школи та ВНЗ. Методику мови і літератури автор розглядав як педагогічну дисципліну. Конкретний напрям, зазначав науковець, вивчає зміст, методи і раціональну організацію занять з мови, таку організацію, щоб учні якнайуспішніше засвоювали передбачені програмою знання і набували добрих навичок практично володіти мовою усно й на письмі. Фундаментом методичної теорії філологічних дисциплін у школі, зауважував С.Х.Чавдаров, є: теорія мовознавства; психолого-педагогічна теорія; експериментування над новими методиками. З-поміж проблемних питань шкільної мовної освіти учений виділяв: принципи побудови, зміст, обсяг та структуру програм з мови для кожного з класів; спрямування і характер удосконалення підручників з української мови; методів навчання тощо. До методики вивчення філологічних дисциплін, на думку вченого, належать такі складові: методика навчання грамоти, навчання письма і каліграфії, вивчення граматики у школі, навчання правопису, розвиток усного і писемного мовлення, методика читання. Система методики навчання української мови в школі реалізовувалася С.Х.Чавдаровим у його авторській моделі:

1.Наукова інтеграція розділів української мови (зокрема, граматики, словотвору, лексики, фонетики, стилістики).

2. Застосування варіативних форм активного навчання (урок, бесіда, позакласна робота, екскурсія, сценарій).

3. Спільна діяльність учителя й учня під час вивчення тем, що реалізується шляхом методів (евристична бесіда, спостереження над мовою, розповідь учителя, робота з підручником, вправи).

Отже, педагог виступав прибічником ідеї систематичного засвоєння знань, на основі якої формуються міцні навички правильного читання, письма та усного мовлення; зв'язку розвитку мовлення із загальним розумовим розвитком учнів (уміння логічно, послідовно мислити); збагачення словника, розвитку мовленнєвої практики для забезпечення яскравості, образності, чіткості висловлювань; формування світогляду діалектичного мислення; здійснення виховного впливу у процесі вивчення мови.

Розглядаючи складові методики навчання української мови в історичному аспекті, С.Х. Чавдаров сформулював принципи її побудови:

I. Вивчення філологічних наук слід розглядати у контексті загальноосвітніх завдань; учні мають знати і розуміти факти мови, їх різноманітність, типове в них, роль тощо; учні повинні усвідомлювати мову як реальну практичну свідомість, соціальну в своїй історії, в походженні, в розвитку й у житті суспільства та кожного окремого його члена; у навчанні мови доцільно використовувати історичні факти з розвитку мови у зв'язку з історією народу; роботу з мови, засвоєння граматичних фактів потрібно будувати у взаємозв'язку мовних явищ з процесами мислення; вивчення граматичних та інших мовних явищ на основі поєднання змісту і форми, розуміння того, що за кожною особливою формою слова приховано певний зміст, певний нюанс його значення.

II. Викладання філологічних наук у школі слід вести на основі опанування мови для практичних потреб.

III. Викладання філологічних наук має інтегрувати та реалізовувати виховні завдання, формувати певний світогляд. Зокрема, матеріал для граматичного аналізу має бути змістовно насиченим відповідно до історичного часу та вимог суспільства; у доборі матеріалу для граматичних занять слід обирати яскраві, емоційно насичені тексти. Цим забезпечується формування культури мови, художнього смаку, бажання й уміння користуватися яскравою, образною мовою.

IV. Методичний компонент.

У процесі викладання мови і літератури слід застосовувати набір варіативних активних дидактичних методів. Крім того, методичний компонент передбачає:

врахування вікових особливостей учня; взаємозв'язок граматики та інших видів роботи з мови.

Аналіз праць С.Х.Чавдарова засвідчує, що учений для підвищення ефективності шкільної мовної освіти пропонував: використовувати інтенсивні методи навчання, орієнтовані на розвиток пізнавальних і творчих здібностей учнів; застосовувати знання для розв'язування практичних завдань на всіх етапах навчання, забезпечувати прикладну спрямованість навчання мови; впроваджувати неперервність і наступність навчання; розподіляти матеріал відповідно до вікових можливостей і психічної готовності школярів; визначати освітній філологічний мінімум відповідно до життєвих вимог і потреб. Працюючи над удосконаленням методики навчання української мови в школах, С.Х.Чавдаров детально розробляв загальні питання вивчення складових цього наукового напрямку, зокрема викладання фонетики і граматики, навчання орфографії, пунктуації, розвитку мовленнєвих здібностей учнів на уроках української мови. Зміст шкільного курсу української мови і літератури, на думку вченого, є частиною культури, вітчизняного досвіду суспільства, що використовується для вирішення завдань навчання, виховання і розвитку особистості. Зміст шкільної мовної освіти, за С.Х.Чавдаровим, становить визначена система знань, умінь, навичок, що забезпечує цілісне мислення, загальний світогляд, ціннісні орієнтації, потенції до самоосвіти і саморозвитку. Ученим чітко виокремлено такі основні компоненти змісту шкільної мовної освіти: знання (досвід пізнавальної діяльності); уміння діяти за зразком (досвід виконання відомих способів діяльності); уміння приймати креативні рішення у нестандартних ситуаціях (досвід творчої діяльності); ціннісні орієнтації (досвід ставлення до реальності). Ознаками творчої діяльності, на думку С.Х.Чавдарова, виступають: самостійне перенесення знань, умінь у нову ситуацію, бачення нової проблеми у нестандартній ситуації; усвідомлення структури об'єкта та його нової функції, самостійне застосування відомих способів діяльності; знаходження варіативних способів вирішення проблеми; побудова принципово нового способу вирішення питання, який є комбінацією вже відомих, тощо. На думку вченого, усі компоненти змісту шкільної мовної освіти взаємопов'язані і взаємозалежні. Засвоєння всіх компонентів надає можливість учневі не тільки успішно функціонувати у суспільстві, бути кваліфікованим працівником, а й діяти самостійно, бути здатним реформувати суспільство. Саме тому зміст шкільної мовної освіти у контексті загальної середньої освіти готує учнів до реального життя. Проте, слушно зауважував педагог, має готувати так, щоб особистість була здатною робити власний внесок у систему, яка існує, реформуючи та удосконалюючи її. Розробляючи питання змісту освіти у процесі

створення перших підручників з української мови, С.Х.Чавдаров конкретизував чинники, які зумовлюють формування цієї категорії. Серед них система потреб (соціальних і особистісних), соціальні і наукові досягнення; врахування можливостей школяра; державна стратегія розвитку шкільної мовної освіти; методологічні позиції вчених за радянським варіантом.

Методи навчання С.Х.Чавдаров не обмежував лише технічним аспектом, як засобом передачі знань, умінь і навичок. На думку вченого, методи сприяють формуванню світогляду і підготовці молодшого покоління до життя, здійснюють вирішальний вплив на розвиток пізнавальних здібностей учня – конструктивного мислення, пам'яті, творчої уяви. Методами С.Х.Чавдаров називав “ті засоби, якими користується вчитель у процесі розв’язання навчальних завдань”. Усі дидактичні методи С.Х.Чавдаров розподілив на дві групи: загальні і спеціальні. До загальних методів він відносив розповідь, бесіду, вправи, ілюстрації та демонстрації, роботу з підручником, екскурсії тощо. Словесні методи: розповідь (міркування учителя, аналіз фактів, прикладів, тобто поєднання з поясненням матеріалу, який вивчається), бесіда, лекція (опис складних систем, явищ, об’єктів, процесів причинново-наслідкового характеру). Наочні методи: демонстрація, ілюстрація. Практичні методи: вправи (усні і письмові), робота з книгою (на уроці під керівництвом учителя і вдома самостійно з метою закріплення та поглиблення здобутих на уроці знань).

Отже, С.Х.Чавдаровим було розроблено змістові основи системи шкільної мовної освіти у школі. На практиці доведено необхідність застосування у навчанні індуктивно-аналітичної і дедуктивно-синтетичної логіки навчального процесу в їх тісному взаємозв’язку. Глибоке знання проблем викладання дисциплін філологічного циклу у школі дало можливість С.Х.Чавдарову структурувати матеріал у підручниках так, щоб у процесі виконання вправ учні не лише засвоювали знання, але й розвивали мовлення. Усе це сприяло тому, що підручники С.Х.Чавдарова з української мови витримали понад 30 видань та використовувалися протягом 1934 – 1972 рр.

У контексті розділу конкретизовано актуальні положення концепції С.Х.Чавдарова. Зокрема, формування міцних навичок правильного читання, письма й усного мовлення має ґрунтуватися на ідеї систематичного засвоєння знань; неодмінною складовою розвитку мовлення учнів є його зв’язок із загальним розумовим розвитком (наприклад, умінням мислити логічно, послідовно); розвиток мовленнєвої практики має супроводжуватись роботою над збагаченням лексичного запасу учнів для забезпечення яскравості, образності, чіткості висловлювань; у процесі вивчення мови

має відбуватися формування світогляду, діалектичного мислення; процес навчання мови має бути збагачений глибоким виховним змістом.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі вивчення педагогічної, історичної, історико-педагогічної, філософської, історико-психологічної, соціально-філософської літератури та інтерпретації архівних джерел зроблено висновки про динаміку розвитку педагогічних поглядів С.Х.Чавдарова, які невідривні від епохи, в якій жив учений (перша половина ХХ ст.). В Україні відбувалися реформи в усіх сферах життя суспільства: економічній, політичній, соціокультурній.

Опрацювання джерел дало можливість конкретизувати загальний стан сформованості змістових та методичних основ шкільної мовної освіти протягом досліджуваного періоду, пріоритетні теоретичні розробки, характер поступальності чинників, які зумовлювали рівень розвитку означеного напрямку.

Доведено, що формування наукового світогляду С.Х.Чавдарова відбувалося під впливом соціокультурних чинників, еволюції соціальних ідей, розвитку напрямів історії, соціології, політології, культури, етики, релігії. Саме це зумовило систематизацію і змістове структурування авторського бачення методики вивчення філологічних дисциплін у середній школі. Джерелами патріотизму, демократизму, духовності, національної свідомості була родинна атмосфера і життя серед рідного народу – носія багатовікової національної культури й традицій. Світогляд С.Х.Чавдарова розвивався під впливом творів зарубіжної та вітчизняної класичної психолого-педагогічної літератури, народної творчості тощо. Провідною ідеєю ученого була національна ідея, що означила зміст і спрямованість життя і наукової діяльності С.Х.Чавдарова. Джерелами науково-педагогічної концепції С.Х.Чавдарова вважаємо: класичну педагогічну думку, елементи народної педагогіки, офіційну радянську ідеологію, прогресивні ідеї сучасних для автора теорії та практики освіти і виховання тощо.

Уперше на основі широкого використання архівних та маловідомих літературних джерел встановлено, що до провідних напрямів педагогічної діяльності С.Х.Чавдарова належать: активна участь у реформуванні шкільної мовної освіти (він є автором програм з української мови для ЗОШ); створення української методико-філологічної школи та керування нею, написання посібників з методики мови; написання підручників з української мови; викладання філологічних дисциплін у навчальних

зкладах Києва; науково-педагогічна діяльність над удосконаленням загальних проблем виховання (підтримання дисципліни, патріотизм, провідна роль учителя у процесі виховання); методична робота з мовних дисциплін: розробка й аналіз критеріїв оцінювання мовних досягнень учнів, формування і впровадження в шкільну практику нової методики навчання мови та літератури, аналіз і систематизація дидактичних принципів, методична розробка окремих розділів науки про мову.

Автор першої методики навчання мови в середній школі (1939р.), С.Х.Чавдаров чи не перший з-поміж вітчизняних методистів дав найповніше визначення методики мови як галузі педагогічної науки, визначив основні типи уроків української мови, висвітлив взаємозв'язок методів, залежність їх ефективності від мети і змісту навчання, вікових особливостей, рівня знань і загального розвитку учнів. Вагомим став його внесок у розробку змісту, форм, методів і принципів навчання, в методику опанування граматики, орфографії і розвитку мовлення учнів. У його працях учитель знаходив багато слушних порад, зокрема: у навчанні орфографії спиратися на її принципи, використовувати наочність, систематично повторювати вивчене, розвивати усне і писемне мовлення. З-поміж методів учений виокремив словесні, наочні і практичні, з-поміж вправ – граматичний розбір, усвідомлене списування, диктанти, граматико-орфографічні вправи. Як особливість науково-педагогічної позиції ученого відзначаємо, що С.Х.Чавдаров визнавав лише одну форму роботи з підручником – після вивчення нового матеріалу.

Як провідний лінгводидакт С.Х.Чавдаров працював над удосконаленням змісту і методів навчання української мови. Глибоко сприйнявши передові для свого часу ідеї видатних вітчизняних педагогів, він творчо розвинув їх у своїй теоретичній спадщині. Педагогічні ідеї С.Х.Чавдарова отримали відображення у практичній роботі, написанні підручників для української національної школи, в організації навчально-виховного процесу.

Проведений науково-теоретичний і порівняльний аналіз свідчить, що новаторськими ідеями щодо структурування змісту підручників з української мови є: проведення ідеї функції та зв'язку мови з життям; використання принципу доступності у викладанні теоретичного матеріалу (підручники можуть використовуватися не лише як навчальні посібники у школі, але і як посібники для самостійного вивчення предмета); застосування конкретно-індуктивного методу викладу матеріалу; активізація діяльності учнів у процесі засвоєння нового матеріалу; запровадження співпраці учителя і учня; формування мережі посилань (підручники вміщують посилання, причому не тільки від наступного змісту до попереднього, а й від

попереднього до наступного, що формує уміння працювати з підручником і демонструє єдність лінгвістичної теорії).

Встановлено, що С.Х.Чавдаров як системолог мовної освіти зробив значний внесок у розробку шкільних навчальних планів і програм. Він створив першу програму для української школи, в основу якої поклав принцип свідомого і міцного засвоєння матеріалу, врахування вікових особливостей учнів. Учений вважав за потрібне навчити застосовувати знання до розв'язування практичних і прикладних задач на всіх ступенях навчання. Він дав цінні методичні рекомендації щодо вивчення окремих розділів, вказав на необхідні методи викладання, радив широко використовувати наочність. Автор відстоював необхідність опанування учнями систематизованих знань з мови і літератури і прагнув, щоб школярі засвоїли освітній філологічний “мінімум” згідно з суспільними вимогами до вивчення нового матеріалу.

Заслуговують на увагу запропонована ним класифікація помилок, методи їх опрацювання, зразки роботи над виправленням. Наведені зразки планів уроків з методичними коментарями до них сприяли фаховому зростанню вчителя.

Вивчення архівних документів і матеріалів, наукових і публіцистичних статей, підручників і посібників першої половини ХХ ст. написаних С.Х.Чавдаровим, засвідчують подібність сучасних проблем у галузі освіти до тих, які розв'язувала педагогічна громадськість України того періоду. У нових соціокультурних умовах, коли перед освітянами висуваються завдання щодо розбудови системи освіти ХХІ ст., провідні ідеї і напрацювання С.Х.Чавдарова заслуговують на увагу і використання. Праці вченого у галузі філологічної освіти збагачують фонд української педагогічної науки і мають наукове значення. Методичні ідеї ученого можна використовувати для вдосконалення форм і методів навчання та виховання у загальноосвітніх школах, формування цілісної системи науково-методичного забезпечення середньої та спеціальної педагогічної освіти, створення підручників і посібників з методики викладання української мови.

З метою вдосконалення підготовки студентів педагогічних ВНЗ до майбутньої професійної діяльності доцільно передбачити введення до навчальних планів філологічних факультетів курсів з історії методики мови та літератури. Майбутні вчителі мають зрозуміти, яка еволюція відбувалася у викладанні шкільного курсу філологічних наук. Вивчення педагогічної спадщини С.Х.Чавдарова допоможе вчителям простежити генезис шкільної мовної освіти і з'ясувати внесок лінгводидакта у вирішення цієї проблеми.

Соціокультурні умови поступу науки мали неоднозначний характер. Це створювало об'єктивні можливості для альтернативності оцінок історико-педагогічних процесів, явищ.

Становлення авторської концепції філологічної освіти припадає на період 30 – 50 – х рр. XX ст. У цей складний час С.Х.Чавдаров знаходив можливість активно відстоювати інтереси народу, його право на освіту рідною мовою. Це відображено в працях вченого – в підручниках з української мови, в яких органічно поєднувалися науковість, методична майстерність, народність, гуманність, духовність.

Вивчення наукового доробку дало підстави для висновку про те, що, слід, приступаючи до відтворення історико-педагогічного процесу, сформулювати певним чином мету дослідження, структуру змісту, послідовність подання та відбір фактичного матеріалу. Поступово, у контексті викладу змісту обраної теми, конструювались і ті основи, які, по суті, репрезентували працю як частину науково-теоретичної реконструкції конкретної освітньої проблеми.

Еволюція теоретичних основ предмета історії освіти підпорядковувалась загальній парадигмі знання, згідно з якою кожен рефлексивно намагався сприяти структуротворенню наукового напрямку.

Аналіз і систематизація історико-педагогічних джерел другої половини XIX – початку XX ст. свідчать про те, що праці історико-педагогічної проблематики еволюціонували як кількісно, так і якісно. Сприяло їх ефективності те, що для розгляду проблеми автори залучали широкий спектр наукових методів: ретроспективний, архівний, статистичний, історико-порівняльний, екстраполяції тощо. Дослідники висвітлювали історико-педагогічні явища різнобічно, використовуючи з цією метою дані історії, філософії, етнографії, релігієзнавства, соціології, культурології, розглядаючи феномен на широкому соціокультурному фоні.

Після С.Х.Чавдарова українська лінгводидактика, орієнтуючись на новітні досягнення мовознавства, педагогіки і психології та результати експериментальних досліджень, зробила значний крок уперед в оновленні змісту і модернізації форм і методів навчання мови в школі.

Здійснений у дисертації цілісний і систематичний аналіз науково-педагогічної спадщини С.Х.Чавдарова репрезентує можливості до подальшого вивчення проблеми, зокрема розвитку методико-філологічної науки в Україні у другій половині XX ст., створення шкільних підручників з філологічних дисциплін (структура, зміст). Перспективи майбутніх досліджень проблеми пов'язані, передусім, з поглибленням аналізу і систематизації історико-педагогічного доробку окремих, згаданих у роботі

представників вітчизняної методики мови. Предметом подальших розвідок може стати всебічний аналіз навчальних курсів з української мови у різних типах закладів освіти (університетах, інститутах, середніх навчальних закладах, початковій школі тощо) на різних етапах їх функціонування за різних суспільних та соціокультурних умов.

Основні положення дисертації викладено у публікаціях:

1. Палатна В.В. Проблеми змістовно-методичної структуризації шкільного курсу української мови та літератури у науковій спадщині С.Х.Чавдарова / В.В.Палатна //Гуманітарний вісник ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди”, Науково-теоретичний вісник. - Переяслав-Хмельницький, 2006.- № 10-С.3-6.
2. Палатна В., Розсоха А. Українська мова як предмет шкільної освіти і виховання: історико - педагогічний досвід С.Х.Чавдарова та реалії сучасності / В.В.Палатна, А.П.Розсоха // Теоретична і дидактична філологія: Збірник наукових праць.-К.: Міленіум, Випуск 3, 2008.-С.240-249
3. Палатна В.В. Загальнотеоретичні засади шкільної мовної освіти у педагогічній спадщині С.Х.Чавдарова / В.В.Палатна // Молодь і ринок. Щомісячний науково-педагогічний журнал.- Дрогобич, 2008. – Вип. № 3. -С.146-149.
4. Палатна В.В. Українська мова як предмет шкільної освіти і виховання: історико-педагогічний досвід С.Х.Чавдарова / В.В.Палатна // Історико-педагогічні студії. Науковий часопис КНП ім. М.П.Драгоманова, 2008 р.- № 1-(2)-С. 97-103
5. Палатна В.В. С.Х.Чавдаров про викладання української літературної мови в середній школі./ В.В.Палатна //Гуманітарний вісник ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди”, Науково-теоретичний вісник. - Переяслав-Хмельницький, 2008.- № 14-С.190-193.
6. Палатна В.В. Засоби удосконалення кваліфікації вчителя мови і літератури за С.Х.Чавдаровим / В.В.Палатна //Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет - конференції „Формування професійних цінностей майбутніх педагогів та шляхи їх реалізації у проектній діяльності”- Переяслав – Хмельницький, 2008.-С.91-93
7. Палатна В.В. Формування педагогічного світогляду С.Х.Чавдарова у контексті шкільної освіти в Україні / В.В.Палатна //Рідна школа. Щомісячний науково- педагогічний журнал .- Київ, 2008.- № 10.-С.78-80

АНОТАЦІЇ**Палатна В. В. Проблеми шкільної мовної освіти у педагогічній спадщині С.Х.Чавдарова. - Рукопис.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2009.

У дисертації аналізується становлення і динаміка розвитку педагогічних поглядів С.Х. Чавдарова на систему шкільної мовної освіти.

На основі вивчення широкого комплексу архівних, рукописних і опублікованих джерел проаналізовано педагогічні і соціокультурні умови формування науково-педагогічного світогляду С.Х.Чавдарова, охарактеризовано провідні напрями його педагогічної діяльності. Зокрема, організаційне і програмне реформування шкільної мовної освіти; створення української наукової методико-філологічної школи, написання посібників і підручників з методики мови; аналіз і систематизація дидактичних принципів, методична структуризація та розробка окремих розділів лінгводидактики.

Встановлено, що С.Х.Чавдаров як системолог філологічної освіти зробив вагомий внесок у розробку шкільних навчальних планів і програм, створивши першу програму для української школи, в основу якої покладено принцип свідомого і міцного засвоєння матеріалу, врахування вікових особливостей учнів.

Доведено, що у нових соціокультурних умовах ХХІ ст. ідеї С.Х.Чавдарова заслуговують на увагу і використання. Праці вченого в галузі філологічної освіти збагачують фонд української педагогічної науки і мають наукове значення. Методичні ідеї ученого можна використовувати для вдосконалення форм і методів навчання і виховання в загальноосвітніх школах, формування цілісної системи науково-методичного забезпечення середньої і спеціальної педагогічної освіти, створення підручників і посібників з методики викладання української мови.

Ключові слова: педагогічна спадщина С.Х.Чавдарова; українська мова в середній школі; система шкільної мовної освіти; вітчизняна історія освіти та педагогічної думки; історія лінгводидактики; українська лінгводидактика.

Палатная В.В. Проблемы школьного филологического образования в педагогическом наследии С.Х. Чавдарова. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинский язык) .

Содержание работы состоит из следующих компонентов: введение, два раздела, выводы к каждому разделу, общие выводы, список основных источников и литературы.

Во введении обоснована актуальность темы, территориальные и хронологические рамки исследования, проанализирована источниковая и методологическая база, степень научной разработки проблемы, определены объект, предмет, цель и задачи исследования, обозначены теоретическое и практическое значение работы, научная новизна ее результатов, поданы сведения об апробации основных положений.

В разделах диссертации на основе изучения педагогической, исторической, историко-педагогической, философской, историко-психологической, социально-философской литературы и интерпретации архивных источников исследованы и сделаны выводы о динамике развития педагогических взглядов С.Х.Чавдарова на систему школьного филологического образования. С этой целью автором осуществлен анализ развития историко-педагогического знания в течение исследуемого периода, конкретизированы приоритетные объекты теоретических поисков ученого, выявлена динамика методического становления филологического цикла как составляющей школьного образования.

Изучение первоисточников дало возможность конкретизировать спектр проблем, который содержали труды С.Х.Чавдарова по проблемам школьного филологического образования: определение содержания начального и среднего филологического образования и роли языка; теоретическое обоснование преподавания филологических наук; создание концептуально новых учебников по украинскому языку.

В контексте диссертации доказано, что формирование научного мировоззрения С.Х.Чавдарова происходило под влиянием социокультурных факторов, эволюции социальных идей, развития направлений истории, социологии, политологии, культуры, этики, религии. Именно эти императивы обусловили, систематизацию и смысловую структуризацию авторского виденья методики изучения филологических дисциплин в средней и высшей школе.

Педагогические идеи С.Х.Чавдарова развивались на основе произведений зарубежной и отечественной классической психолого-педагогической литературы, а также этнопедагогики. Ведущей идеей ученого являлась национальная идея, которая обозначила содержание и направленность научной деятельности С.Х.Чавдарова.

Источниками научно-педагогической концепции С.Х.Чавдарова можно считать также официальную советскую идеологию и прогрессивные идеи современной автору теории и практики образования и воспитания. В диссертации впервые на основе широкого использования архивных и малоизвестных литературных источников

установлено, что к ведущим направлениям педагогической деятельности С.Х.Чавдарова принадлежат: активное участие в реформировании школьного филологического образования (ученый является автором программ по украинскому языку для ЗОШ); создание украинской методико-филологической научной школы, написание пособий по методике языка; структуризация учебников по украинскому языку; преподавание филологических дисциплин в учебных заведениях Киева; научно-педагогическая деятельность по общим проблемам воспитания (поддержка дисциплины, патриотизм, роль учителя в процессе воспитания); методическая работа по филологии: разработка и анализ критериев оценивания языковых знаний учащихся, формирование и внедрение в практику новой методики преподавания языка и литературы, анализ и систематизация дидактичных принципов, методическая разработка отдельных разделов лингводидактики.

Проведенный научно-теоретический и сравнительный анализ свидетельствует, что новаторскими идеями относительно структуризации содержания учебников по украинскому языку является: проведение идеи функции и связи языка с жизнью; использование принципа доступности в преподавании теоретического материала (учебники могут использоваться не только как учебные пособия в школе, но и как пособия для самостоятельного изучения предмета); применение конкретно-индуктивного метода изложения материала; активизация деятельности учащихся в процессе усвоения нового материала; внедрение сотрудничества учителя и ученика; формирование сети ссылок (учебники вмещают ссылку, причем не только от следующего содержания к предыдущему, но и от предыдущего к следующему, что формирует умение работать с учебником и демонстрирует единство лингвистической теории).

Установлено, что С.Х.Чавдаров как системолог филологического образования сделал значительный вклад в разработку школьных учебных планов и программ. Он создал первую программу для украинской школы, в основу которой положил принцип сознательного и прочного усвоения материала, учета возрастных особенностей учащихся. Ученый считал нужным научить применять знание к решению практических и прикладных задач на всех этапах обучения. Он дал ценные методические рекомендации относительно изучения отдельных разделов, определил продуктивные методы преподавания, советовал широко использовать наглядность. Автор отстаивал необходимость овладения учащимися системными знаниями по языку и литературе и стремился, чтобы школьники усвоили образовательный филологический “минимум” в соответствии с общественными требованиями.

Изучения архивных документов и материалов, научных и публицистических трудов, учебников первой половины XX ст. свидетельствуют о том, что современные проблемы в отрасли образования подобны тем, которые решала педагогическая общественность Украины того периода, в частности, С.Х. Чавдаров. В новых социокультурных условиях, когда перед педагогами выдвигаются задачи относительно системы образования в XXI ст., ведущие идеи и наработки С.Х. Чавдарова заслуживают внимания и использования.

Труды ученого в отрасли филологического образования обогащают фонд украинской педагогической науки и имеют научное значение. Методические идеи ученого можно использовать для совершенствования форм и методов обучения и воспитания в общеобразовательных школах, формирования целостной системы научно-методического обеспечения среднего и специального педагогического образования, создания учебников и учебных пособий по филологическим предметам, методике преподавания украинского языка.

Ключевые слова: педагогическое наследие С.Х.Чавдарова; украинский язык в средней школе; система школьного филологического образования; отечественная история образования и педагогической мысли; история лингводидактики; украинская лингводидактика.

Palatna Victoria Viktorivna. The problems of school philological education in the creative legacy of S.H. Chavdarov. – Manuscript.

Thesis for seeking a scientific degree of Candidate of Pedagogical sciences. Speciality 13.00.02 – Theory and Methods of Pedagogics.

Becoming and the dynamics of development of pedagogical looks of S.H. Chavdarov on the system of school philological education are analyzed in the dissertation. On the basis of wide complex study of the handwritten and published sources archived, the pedagogical and social and culture terms of forming of scientifically-pedagogical world view of S.H.Chavdarov are analyzed. It is also characterized the leading directions of pedagogical activity of S.H.Chavdarov. In particular, organizational and programic reformation of school philological education; creation of Ukrainian scientific method-philological school, writing of manuals and textbooks on language method; analysis and systematization of didactics principles, methodical structuring and development of separate sections of linguistic didactics. It is set that S.H.Chavdarov as the arranger of philological education did considerable contribution to development of curricula and school programs, creating the first

program for Ukrainian school, with key principle of the conscious and strong mastering of material, considering age features of students.

It is proved that in the new social and culture terms of XXI century S.H.Chavdarov the ideas deserve on attention and use. Works of the scientist in the field of philological education enrich the fund of Ukrainian pedagogical science and have a scientific value. The methodical ideas of scientist can be used for improving of forms and methods of studies and education in secondary general schools, forming of the integral system of the scientifically-methodical providing of secondary and special pedagogical education, creation of textbooks and manuals on philological subjects, method of teaching of Ukrainian and literature.

Key words: pedagogical legacy of S.H.Chavdarov; Ukrainian in the secondary school; system of school philological education; history of Ukrainian education and pedagogical thought; history of linguistic didactics; Ukrainian linguistic didactics.